

PRIERAISUMAS: TEORINIAI ASPEKTAI IR TYRIMO GALIMYBĖS

D. Čekuolienė

Jau seniai nebereikia įrodinėti vaiko pirmųjų gyvenimo metų reikšmės tolesniam jo psichiniam vystymuisi, ankstyvųjų santykių su supančiais kūdikį suaugusiais žmonėmis svarbos vėlesnei asmenybės raidai.

Daug dėmesio, išryškinant ankstyvosios vaikystės sąsajas su tolesniu žmogaus gyvenimu, skyrė psichoanalizė, pirmuosius vaiko santykius laikiusi vėlesniųjų prototipu. Daugiau ar mažiau ankstyvosios vaikystės įtaką asmenybės formavimuisi pripažįsta ir kitų psichologijos krypčių atstovai. Tačiau neretai šio amžiaus tarpsnio reikšmingumo konstatavimu ir apsiribojama arba su juo hipotetiškai siejamos įvairios jau suaugusių žmonių problemos, o tai, kaip pasirodė, labai sunku vienareikšmiškai nustatyti. Svarbu ne tik pripažinti faktą, jo reikšmę, bet ir mėginti pažvelgti giliau – kokie veiksniai veikia ir kaip. Tam ypač svarbūs kūdikio ir motinos santykių tyrimai, nes kaip tik motina yra pirmasis kūdikio socialinės aplinkos organizatorius ir pagrindinis veikėjas. Vienas svarbiausių (žinoma, ne vienintelis) kūdikio ir motinos santykių aspektų – kūdikio prierašumas prie motinos, susiformuojantis pirmaisiais jo gyvenimo metais.

Sėkmingas bandymas, davęs pradžią gausybei šio fenomeno tyrimų, atliekamų iki šiandien, – etologinė prierašumo teorija. Nors ši teorija Vakaruose pripažinta, paplitusi ir radusi savo vietą

psichologijoje, Lietuvoje ji mažai žinoma. Lakoniškai kai kurių autorių mintis yra reziumavęs profesorius A. Gučas savo knygelėje „Vaiko psichologija“ [10]. Empirinių šios srities tyrimų apskritai atlikta nebuvo.

TSRS psichologai šiuos dalykus analizavo per kūdikio bendravimą su jį supančiais suaugusiais žmonėmis. Svarbiausius pastarųjų 20-ties metų tyrimus apie kūdikių bendravimą su suaugusiais apibendrino M. Lisina savo knygoje „Bendravimo ontogenezės problemos“ [20]. Monografijos dėmesio centre – vaikų nuo gimimo iki septynerių metų bendravimo su suaugusiais raida ir etapai. Bendravimas, kaip jau įprasta tarybinėje psichologijoje, analizuojamas remiantis veiklos principu. Iš M. Lisinos [20] samprotavimų galima šuvokti, kad susiklosčiusių su aplinkiniais santykius (tarp jų ir prierašumą) ši autorė vertina ir analizuoja kaip bendravimo rezultatą, tačiau atskirai vaiko bendravimas bei santykiai su motina, kaip išskirtinę įtaką vaikui, turinčiu suaugusiu žmogumi, neanalizuojami. Atskirai n nagrinėjamas ir prierašumas, todėl M. Lisinos požiūrio analizavimas ir sąsajų su kitų autorių darbais ieškojimas kiek atitolintų mus nuo svarbiausio tikslo – prierašump nagrinėjimo. Išsamiau analizuoti ir lyginti M. Lisinos bei Vakarų autorių teorijas galėtume tuomet, jeigu kalbėtume apskritai apie kūdikio socialinį vystymąsi, tačiau tai jau atskiros straipsnio tema.

Taigi iš trumpai išdėstytos situacijos matyti, kad kūdikio prierašumas prie motinos – aktuali problema Lietuvos psichologams – tiek teoretikams, tiek ir praktikams. Tai ir buvo viena svarbiausių paskatų parašyti šį straipsnį ir supažindinti su prierašumo teorijos ištakomis, raidos bruožais bei dabartine problematika.

Prieraišumo teorijos kilmė ir raida

Ir kiekvienai teorijai, ir pastarajai svarbūs momentai - jos ištakos, rutuliojimas ir perspektyvos.

Kūdikio prieraišumo prie motinos problema psichologijoje buvo nagrinėjama įvairiais aspektais, ji kristalizavosi per keletą etapų. Kūdikio ir motinos ryšį analizavo įvairios psichologinės srovės. Kai kurios (psichoanalizė, išmokimo teorijos) dėl savo teorinių pagrindų neišvengiamai turėjo su ja susidurti, tačiau beveik iki 50-ųjų metų psichologijoje, kokiomis teorinėmis pozicijomis ji besivadovautų, buvo apsiribojama spėliojimais arba spekuliatyviais samprotavimais apie prieraišumą. Empiriniai tyrimai, padėję kūdikio ir motinos ryšio teorijos raidai, iš pradžių nebuvo skirti tik kūdikio ir motinos santykiams.

Svarbus prieraišumo teorijos duomenų šaltinis - sukauptos žinios apie tai, kas įvyksta, kai kūdikis auga be motinos, kūdikių namuose, arba kai jo kontaktai su motina dėl tam tikrų priežasčių (hospitalizacijos, laikino atskyrimo) sutrinkdami. Čia paminėtini ir ankstyvieji John Bowlby (apie 1940-1950 m.), Spitz (1946), Goldfabr (1943), A. Freud darbai, kuriuose pabrėžiamos dramatiškos vaiko ir motinos santykių nebuvimo ar nutraukimo pasekmės jo protiniam ir socialiniam vystymuisi. Daugiausia buvo remiamasi duomenimis, gautais stebint kūdikių namų auklėtinius. Juos Bowlby apibendrino knygoje „Maternal Care and Mental Health“ [4]. Įvairi (tarp jų ir motinos) deprivacijos įtaka vaiko protiniam ir socialiniam augimui išsamiai nagrinėjama ir dabar. Daug medžiagos apie tai pateikiama autorių Mateijček ir Langmeier monografijoje [18]. Panašaus pobūdžio darbų, nors nedaug, yra ir Lietuvoje. V. Glebuvienė [9], analizuodama ankstyvosios garsinės kalbos raidą, lygina savo darbe vaikų, augančių šeimose ir kūdikių namuose, skirtumus. Deprivaci-

jos įtaka taip pat buvo aptarta kai kuriuose diplomantų darbuose, dažniausiai nagrinėjusiuose protinio vystymosi sulėtėjimą deprivacijos sąlygomis. Kaip deprivacija veikia socialinę kūdikio, vaiko, raidą, Lietuvoje dėmesio buvo skirta mažiau. Anksčiau minėtuose užsienio autorių darbuose tokių duomenų yra. Buvo pastebėta, kad žmonės, vaikystėje patyrę deprivaciją, t. y. stokodami nuoširdžių santykių su artimaisiais, vėliau patys būdavo ašiaurūs, nejautrūs, nesugebantys užmegzti kontaktų su kitais žmonėmis.

Bowlby [6] pateikia duomenų, kad psichopatų kūr kas daugiau tarp asmenų, kurie vaikystėje nuo 6 mėnesių iki 6 metų neturėjo motinos, negu tarp tų, kurie turėjo, t. y. 41 ir 5%. Taip pat teigia, jog dauguma savižudžių iki 5 metų yra netekę vieno iš tėvų (nebūtinai mirė, kartais dėl skrybų). Tačiau tik taip aiškinti šiuos duomenis sunku. Kiti autoriai, pavyzdžiui, J. Ranschburg [21] pažymi, kad socialinei dezadaptacijai turi įtakos ne tiek motinos ar tėvo netekimas, kiek ilgalaikiai konfliktiniai santykiai šeimoje.

Reikia taip pat įvertinti traumas, kurias žmogus patiria ne tik šeimoje, bet ir kitose situacijose. Taigi, vertinant ankstyvuosius santykius vien retrospektyviai, sunku nustatyti, kodėl susiformuoja tokia ar kitokia asmenybė. Tai pripažįsta ir Bowlby [6], teigdamas, kad viena yra nurodyti kokio nors veiksnio didėjančią įtaką, ir visai kas kita - priežastinį ryšį tarp jų. Tai vertė Bowlby ir kitūs jo bendraminčius nukreipti dėmesį būtent į tą laikotarpį, kuriame šios savybės formuojasi, t. y. tyrinėti ankstyvąją vaikystę ir vieną svarbiausių socialinės raidos fenomenų - prierašumą. Labai svarbūs prierašumo teorijos tapsmui buvo Ainsworth (1967), Ambrose (1960), Schaffer ir Emerson (1964). Bowlby (1969) darbai.

Apibendrinamas ir interpretuodamas savo ir savo bendraminčių empirinius duomenis, Bowlby

susidūrė su sunkumais, kuriuos sąlygojo jo tuometinė teorinė pozicija. Psichoanalitinės pažiūros, kurių jis laikėsi savo darbo pradžioje ir kurios buvo viena svarbiausių paskatų, nulėmusių tai, jog motinos ir vaiko santykiai tapo jo dėmesio ir tyrimų objektu, nepakankamai paaiškino kai kuriuos pastebėtus faktus.

Psichoanalizė ryšį tarp kūdikio ir motinos traktuoja per objekto santykius. „Objektas – instinkto objektas – daiktas, per kurį mes patenkiname savo instinktus“ (S. Freud; cit. pagal Bowlby [6]). Tas objektas, padedantis kūdikiui patenkinti pirminius poreikius (pirmiausia seksualinius), paskatas („drives“), visų pirma yra motina. Todėl ir susiformuoja prieraišumas. Spitz išsamiau išdėstė prieraišumo teoriją ir jai taikė psichoanalitinį aiškinimą.

Antrinės paskatos („secondary drive“) arba išmokimo teorijomis besivadovaujantys autoriai teigia, kad motinos patenkina pirminius kūdikių poreikius (čiulpimo, maitinimosi) ir, tuo pagrindu remiantis, užsifiksuoja ryšiai. „Antrinis“ čia suprantamas ne laiko prasme, o ta, kad viena reakcija formuojasi iš kitos. „Galbūt maitinimo patyrimas gali būti galimybė vaikui išmokti būti su kitais“ (Dollard, Miller, 1956; cit. pagal Bowlby [5]). Taigi kūdikis išmoksta būti su motina.

Kartais psichoterapinėje praktikoje psichoanalizei susidūrus su rimtu akademinio eksperimentiniu hipotezių tikrinimu, išryškėja kai kurie jos ribotumai. Daugelis sąvokų, fenomenų pasirodė esą dirbtiniai, spekuliatyvūs. Į griežtus išmokimo teorijų siūlomus hipotezių apibrėžimus ir tikrinimus taip pat, kaip pasirodė, ne visuomet įmanoma išsprauti visus faktus, ypač apie kūdikio ir motinos ryšį. Tai vertė Bowlby ieškoti išeities. Pastarąjį jam ir pasiūlė etologų Lorenz, Tinbergen darbai. Etologija – mokslas apie biologinę laukinių gyvūnų elgseną. Ji tiria instinktyvią elgseną kaip rūšies pritaikymo rezultatą ir išlikimo garantą. Etologai

analizuoja instinktus, tačiau juos aiškina skirtingai negu psichoanalizės atstovai.

Pastarasis dalykas ir paskatino Bowlby, analizavusį kūdikio vystymąsi, jo santykius su aplinka, atsisakyti psichoanalitinio instinkty modelio, taip pat nesutikti su išmokymo teorijų šalininkais. Jo nuomone, žmogaus elgsena, nors labai lanksti ir visų pirma išmokta, vis dėlto ir žmogus, kaip ir kitos gamtoje egzistuojančios gyvūnijos rūšys, turi tam tikrų įgimtų instinktyvios elgsenos būdų, kurie susiformuoja per evoliuciją rūšiai prisitaikant prie tam tikros aplinkos, kad individas galėtų išlikti toje aplinkoje. Verkimas, čiulpimas, šypseną, kaip teigia Bowlby, yra keletas iš daugelio įgimtų motorinių elgesio būdų [6].

Taigi Bowlby hipotezės apie kūdikio ir motinos ryšį remiasi etologiniu instinktyvios elgsenos supratimu. Teigiama, jog vaiko ryšys su motina – įgimtų socialinės elgsenos būdų (sudarančių išsias sistemas) ir aplinkos poveikių (motinos interakcijų) sąveikos rezultatas, kuriam turi įtakos grįžtamasis ryšys [5].

Žmogaus kūdikis gimsta turėdamas instinktus, kurie turi garantuoti jo ryšį su motina. Beždžiონėms tam pakanka turėti du refleksus – griebimo ir apkabinimo, tuo tarpu žmogaus kūdikio šie refleksai tokie silpni, kad ilgą laiką šį ryšį turi užtikrinti ne jis pats, o motina. Todėl jam reikia tokios įgimtų elgesio būdų sancaupos, kuri skatintų motiną formuoti ir palaikyti šį ryšį. Reakcijas, skirtingas artumui su motina palaikyti, Bowlby suskirstė į signalizuojančiąsias (verkimas, šypseną, gūgavimas) ir vykdomąsias (apsikabinimas, laikymas, vėliau – sekimas). Kiekvienas elgesio būdas sukelia skirtingą efektą. Kūdikio ir motinos ryšio biologinė funkcija, Bowlby [5] nuomone, – apsaugojimas nuo grobuonių.

Taigi kūdikis gimsta su tam tikromis įgimtomis reakcijomis, skirtingomis motinos globojančiam elge-

siui (mothering)* sukelti. Jis gauna grįžtamąjį ryšį apie savo elgesio pasekmes ir jį koreguoja.

Kaip veikia šios įgimtos socialinio elgesio reakcijos ir jų sistemos, kurios pačios savaime nėra prierašumas, o tik tarpininkauja jam formuojantis? Juk kartais, kaip žinome, vaikas ramiai tyrinėja aplinką, o kartais desperatiškai šaukiasi motinos. Šiuos elgesio skirtumus galima apibūdinti terminais, nusakančiais socialinių elgesio sistemų aktyvumą. Tam tikromis sąlygomis šios elgesio sistemos labai suaktyvinamos („activation“), o tam tikri aplinkos pasikeitimai gali jų veikimą sustabdyti („termination“). Taigi šių sistemų aktyvumas gali būti skirtingas – stiprus ir silpnas. Nuo ko tai priklauso? Sąlygos gali būti tiek vidinės, tiek išorinės. Vidinės gali būti susijusios su paties vaiko būseną (pavargęs, sergantis, alkanas), išorinės – su motinos buvimo vieta (šalia ar nėra regėjimo lauke), taip pat su pavojaus situacijomis, prie nepažįstamųjų, kai prierašumas ypač sustiprėja. Kai prierašumo elgesio sistemos veikla ypač intensyvi, niekas, be fizinio kontakto su asmeniu, prie kurio kūdikis prisirišęs, negali sumažinti šio intensyvumo. Socialinio elgesio sistemos gali būti skirtingai organizuotos. Tai keičiasi ontogenezėje. Vienos – netikslingos, pavyzdžiui, vaikas verkia, šypsosi – ir dėl to motina prieina, kalbina jį. Kitos – tikslingos – vaikas aktyviai siekia kontakto, numatydamas pasekmes – seka iš paskos (kai jau gali judėti), ieško.

Sąvoka „pierašumas“ Bowlby koncepcijoje negali būti vartojama kaip „socialinio ryšio“ sinonimas, taip pat neapima visų vaikų ir tėvų santykių (Bretherton [7]). Be to, reiktų akcentuoti, jog prierašumas ir prierašumo elgsena – ne tapatūs dalykai. Toks supratimas būtų klaidingas ir gal-

* mothering – globojancios motinos elgsena čia suprantamas ne kasdienės globos prasme, o būtent kaip jautrumas kūdikio signalams, poreikiams. Bowlby, aiškindamas šį terminą, dar teikė jam mylinčios motinos elgesio prasmę.

ty suponuoti klaidingas prielaidas (Ainsworth [2]). Pavyzdžiui, galima būtų manyti, jog kūdikio ir motinos ryšys dingsta, kai nėra prierašumo, kad intensyvumas, kuriuo vaikas demonstruoja savo prierašumo elgseną, rodo prierašumo stiprumą, kad prierašumas – tai tik interakcijos tarp kūdikio ir motinos. O taip nėra. Ryšys – tai vidiniai kūdikio ir motinos santykiai, prierašumo elgsena – tai, kas padeda šiems santykiams formotis. Šiuos dalykus būtina pabrėžti, kai turima tikslą tirti prierašumą, nes tai susiję su prierašumo elgsenos įvertinimo kriterijais. Jų išsamiau čia nenagrinėsime.

Ontogenetiškai prierašumas atsiranda ne iš karto. Tik gimęs kūdikis nebūna prisirišęs prie motinos. Iš etologinės prierašumo supratimo koncepcijos kyla senzityvaus periodo prierašumui formotis klausimas. Bowlby [5], remdamasis savo kolegų Ainsworth, Ambrose, Schaffer duomenimis, teigia, kad ypač palankūs prierašumui formotis ketvirtasis, penktasis ir šeštasis gyvenimo mėnesiai, nes daugelio 6 mėn. kūdikių prierašumas jau aiškiai yra susiformavęs. Kai kuriems vaikams (ypač augantiems ne šeimoje) būdingas vėlesnis prierašumo susiformavimas. Tai, kaip teigia Bowlby, įrodo, jog jautrumas išlieka toks pat keletą mėnesių. Tą patvirtina ir gana dideli prierašumo susiformavimo individualūs skirtumai.

Stebėdami kūdikį pirmaisiais gyvenimo metais, matysime, kad tik gimęs jis jau turi tam tikrų įgimtų elgesio būdų, kurie garantuoja jo artumą su motina, tačiau prierašumas, kaip to artumo palaikymo rezultatas, atsiranda palengva. Prierašumo raidoje galime išskirti keletą fazių. Pirmaisiais mėnesiais kūdikis vienodai reaguoja į visus aplinkinius – žyposi, seka akimis, guguoja. Tai pradinė, nediferencijuotų reakcijų, arba, Ainsworth [3] nuomone, ikiprierašumo fazė. Ji tęsiasi nuo gimimo iki aštuntosios-dvyliktosios savaitės. Toliau kūdikis pradeda skirti žmones. Kitaip

reaguoja į motinos išėjimą ar pasirodymą negu į kito suaugusio žmogaus. Skiria ne tik pažįstamą nuo nepažįstamo, bet ir savo artimuosius vieną nuo kito. Tai prieraišumo tapsmo fazė. Ji tęsiasi nuo dvyliktosios savaitės iki šeštojo mėnesio (nepalankiomis sąlygomis, kai mažai bendraujama- ilgiau). Toliau, padidėjus kūdikio galimybėms (išmoksta šliaužioti, judėti), keičiasi ir jo prie- raišumo išraiška. Jis jau pats gali siekti artumo su išskirtuoju asmeniu, mažiau draugiškas būna svetimiems žmonėms, o tai galiausiai virsta ne- pažįstamųjų baime. Tai aiškiai susiformavusio prieraišumo fazė. Ji tęsiasi nuo šeštojo mėnesio iki trejų-ketverių metų. Ir galiausiai, formuojantis vaiko savimonei, keičiasi ir jo santykiai su mo- tina. Jis pradeda suprasti motinos elgesio moty- vus ir jausmus, mažėja jo egocentrizmas siekiant artumo su motina, jis jau gali sąmoningai išverti ilgesnius išsiskyrimo periodus. Tai vadinamoji tikslingos partnerystės fazė, prasidedanti nuo 3- 4 metų.

Taigi tologinis požiūris, kuris, oė abejoj, bu- vo naujas žingsnis prieraišumo sampratos raidoje, leidžia išraiškauti vidinę šio ryšio represen- taciją, kartu padeda atsikratyti psichoanalizės spekuliatyvumo, išvengti kai kurių išmokimo teorijų sąlygojamų prieraišumo aiškinimo ribotumų. Kita vertus, vadovaujantis vien šiuo požiūriu, kartais sunku suvokti kūdikio ir motinos žmogiš- kojo bendravimo specifiką, turint galvoje žmogų ne kaip rūšį, o kaip vienintelę gyvojoje gamtoje būtybę, tampačią asmenybe.

Tolesni prieraišumo tyrimai

Labai svarbūs prieraišumo sampratos plėtrai bu- vo Bowlby bendraautorės Mary Ainsworth tyrimai [1, 2, 3]. Ji iškėlė mintį, kad prieraišumo formavimuisi turi įtakos ne tik socialinės elgesio sistemos,

bet ir tokia nespecifiška elgsena, kaip vizualinė orientacija, vaikščiojimas. Būtina prierašumo formavimosi sąlyga - kūdikio ir motinos (ar kito asmens) pastovus buvimas kartu, bendravimas, kasdienės interakcijos, globojimas. M. Ainsworth, 1964-1965 m. Afrikoje pusantrų metų stebėjusi kūdikių ir motinų bendravimą, jų santykius, padarė išvadą, kad prierašumo formavimuisi turi įtakos motinos globos pobūdis. Norėdama patikrinti šią mintį, autorė sukūrė standartizuotą laboratorinę tyrimo procedūrą, kurią pavadino nepažįstamos aplinkos (NA) metodika. Šios metodikos esmė tokia: 12 mėn. kūdikis stebimas nepažįstamame, pilname žaislų kambaryje. Čia iš pradžių vaikas būna su motina ir jam nepažįstamu suaugusiuoju. Vėliau sąlygos keičiamos: iš pradžių išeina motina, vaikas lieka su nepažįstamuoju, paskui - visiškai vienas, vėliau viskas vėl kartojama iš pradžių. Stebimas kūdikio elgesys, ypač kreipiamas dėmesys į tai, kaip kūdikis reaguoja į motinos sugrįžimą po išsiskyrimo.

Buvo išskirti 8 kūdikio elgesio NA būdai, pagal kuriuos vaikai suskirstyti į grupes. Apibūdin-sime tris pagrindines grupes. B grupės vaikai, prieš išsiskirdami su motina, ramiai tyrinėjo aplinką, ja domėjosi, o motinai išėjus, aplinka nustojo domėtis, verkė. Vėl susitikę su motina, siekė artimo kontakto su ja ar bent interakcijos ir greit nusiramino. C grupės vaikai ir prieš išsiskyrimą jau buvo neramūs. Motinai išėjus, juos ištiko stresas, o jai sugrįžus, vaikai buvo ambivalentiškai - siekė kontakto ir priešinosi jam. A grupės vaikai aiškiai skyrėsi nuo kitų vaikų. Išėjus motinai, verkė retai. Motinai sugrįžus, vengė su ja kontakto, interakcijų, priešinosi joms.

Be šios laboratorinės procedūros, kūdikiai ir jų motinos buvo stebimi per pirmuosius gyvenimo metus. Ilgalaikio stebėjimo duomenys buvo įvertinti pagal bipoliarinę saugumo-nesaugumo skalę. B grupės vaikų prierašumas prie mo-

tinų buvo įvertintas kaip saugus, A ir C grupių – nesaugus arba nerimastingas. Toliau analizuojant gautus rezultatus, nustatyta, kad prieraišumo tipai (saugiam arba nesaugiam) turi įtakos motinos bendravimas su kūdikiu pirmaisiais gyvenimo metais, motinos globos pobūdis [1, 2, 3]. Saugiai prieraišių kūdikių motinos nuo pat vaikų gimimo dienos buvo kur kas jautresnės jiems, dažniau ir adekvačiau reaguodavo į jų signalus, negu tai darydavo nerimastingai prieraišių vaikų motinos. M. Ainsworth ypač nustetino A grupės kūdikių motinos, kurios jautė antipatią vaikui. Jos dažnai būdavo piktos, griežtos, vengė fizinių kontaktų (neįimdavo vaiko), labiau valdė savo jausmus. Tai visai nebuvo būdinga B ir C grupės vaikų motinoms. Šie ir kiti faktai dar kartą patvirtino M. Ainsworth nuomonę, kad svarbiausias veiksnys, lemiantis prieraišumo tipą, – motinos bendravimo būdas, jos elgesys su vaiku pirmaisiais jo gyvenimo metais.

Taigi M. Ainsworth ir jos bendradarbių tyrimai [1, 2, 3] kelia abejonių dėl nusistovėjusios nuostatos, jog vaikui apskritai būtina nuolatinė jo motinos globa. Minėti tyrimai parodė, kad kai kurios vaiko ir motinos bendravimo formos nė vienam iš jų nėra naudingos. Beje, ši keistina nuostata dabar pradedama formuoti Lietuvoje, atsiradus daugiau galimybių motinoms auginti vaikus ir nedarbi. Anaiptol nevertėtų manyti, kad šitaip išspręsimė daugelį su šeima, auklėjimu susijusių problemų. Psichologai, dalyvaudami įvairių visuomenės sluoksnių diskusijose, turėtų padėti išvengti kai kurių geranoriškų, tačiau skubotų išvadų. Siūlymus reikėtų grįsti tyrimais.

Kiti prieraišumo tyrimų aspektai

Dabartiniu metu atliekama daug prieraišumo tyrimų: nagrinėjama prieraišumo priežastys, pasekmės, stabilumas, įvairūs klinikiniai ir kultūriniai

šio reiškinių aspektai. Keletą jų čia labai trumpai paminėsime.

Reikėtų pažymėti, jog NA metodika davė pradžią labai gausiems prieraišumo tyrimams. Kita vertus, pati ši metodika sulaukė nemažai pelnytos kritikos. Kai kurie autoriai [13] mano, jog ši metodika per trumpa, jos dirbtinai sudarytos sąlygos ne visai atitinka tas, kuriose gyvena motina ir vaikas. NA metodika taip pat nelabai tinkama, kai reikia kelis kartus tirti tą patį kūdikį, įvertinti prieraišumo pakitimus vaikui augant. Be NA metodikos vaidumo tikrinimo [12], svarstomos ir kitų metodikų prieraišumui tirti galimybės [7].

Nemažai tyrimų dabartiniu metu yra skiriama prieraišumo ir kitų psichologinių fenomenų sąsajoms nagrinėti, kaip antai: prieraišumo ir individualių savybių [16], prieraišumo ir socialinės kompetencijos [14]. Kai kurie tyrinėtojai bando nustatyti, kokią įtaką kūdikio prieraišumui turi motinos asmenybė, įvairios motinos būsenos, pavyzdžiui, depresija [11, 15].

Kūdikis, motina, jų bendravimas ir tarpusavio santykiai neegzistuoja izoliuotai, tam turi įtakos socialinė ir kultūrinė aplinka. Artimiausia kūdikio aplinka – šeima, tad tiriamas ir kūdikių prieraišumas prie tėvo, brolių, seserų, aiškinamasi, kaip šie santykiai veikia vieni kitus [8, 17]. Kita vertus, motinos ir vaiko bendravimo stilių lemia ne tik motinos asmenybė, vaiko individualybė ar šeimos aplinka, bet ir auklėjimo tradicijos, nusistovėjusios visuomenėje nuostatos, požiūriai į auklėjimą. Kai kurie skirtumai tarp Afrikoje ir Baltimorėje (JAV) gautų duomenų apie motinų bendravimą su kūdikiais buvo aprašyti jau pirmojoje M. Ainsworth studijoje [1]. Pastaruoju metu, taikant standartizuotą NA metodiką, atliekama daug tyrimų įvairiose šalyse. Lygindami gautus duomenis, autoriai sprendžia apie kultūrinių tradicijų įtaką prieraišumui. Pavyzdžiui, Grossman su bendraautoriais [7] lygina Šiaurės Vokietijoje ir

JAV atliktų tyrimų rezultatus. Tai, kad minėtoms A, B ir C grupėms priskiriamų vaikų skaičius šiose šalyse aiškiai skiriasi, autoriai aiškina tam tikra Šiaurės Vokietijoje gyvenančių motinų nuostata. Pasirodo, kad vokiečių, siekdamas ugdyti vaikų savarankiškumą, atsiliepimą į kiekvieną vaiko signalą laiko lepinimu. Autoriai doro išvada, kad sąmoningos motinų pastangos ugdyti vaikų savarankiškumą turi įtakos jų tarpusavio santykiams ir vaikų prieraišumui.

Įdomūs prieraišumo tyrimai buvo atlikti Izraelyje [7]. NA metodika buvo tirti kaimuose pagal kibbutzų tradicijas auginami vaikai. Čia 6-12 savaičių kūdikis, motinai grįžus į darbą, atiduodamas į bendrus namus. Juose jis gyvena kartu su kitais 3-4 vaikais. Grupę prižiūri viena auklė. Tėvai aplanko kūdikį kasdien, tačiau kartu negyvena. Nustatyta, kad šie vaikai jautėsi nesaugūs tiek su motina, tiek su nuolatine aukle.

P a b a i g a

Taigi vienas svarbiausių dalykų, nustatytų tiriant kūdikio prieraišumą prie motinos, - tai, kad šis ryšys susijęs su ankstyvojo kūdikio patyrimu, su pirmosiomis interakcijomis, motinos globa pirmaisiais gyvenimo metais [2]. Motina (ar kitas asmuo - kūdikio globėjas) pirmoji reprezentuoja jam socialinę aplinką. Tai turi įtakos vėlesniems vaiko socialiniams santykiams. Jau anksčiau pažymėjome, jog vien motinos buvimas su kūdikiu dar nenulemia jų santykių sėkmingumo, daug reikšmės turi bendravimo pobūdis. Todėl ši sąveika svarbi, gali ir turi būti tiriama įvairiais aspektais.

Lietuvos psichologai šios problemos dar netyrinėja, todėl pirmiausia, matyt, prasminga būtų panagrinėti, kaip į prieraišumo tipus pagal elgesį nepažįstamoje aplinkoje pasiskirsto mūsų vaikai. Įdomu būtų nustatyti lietuviams tėvams būdingus

auklėjimo stilius, tikslus ir siekius. Gauti rezultatai padėtų plėtoti prierašumo teoriją, spręsti jos praktinio pritaikymo problemas.

LITERATŪRA

1. A i n s w o r t h M. D. S. Infancy in Uganda: Infant Care and the Growth of Attachment. Baltimore: The John Hopkins Press, 1967.
2. A i n s w o r t h M., B l e h a r M., W a t e r s E., W a l l M. Patterns of Attachment. Hillsdale, N. Y.: Erlbaum, 1978.
3. A i n s w o r t h M. D. S. Infant-mother attachment//Amer. Psychologist. 1979. Vol. 34. P. 932-937.
4. B o w l b y J. Maternal Care and Mental Health. New York: Schocken Books, 1966.
5. B o w l b y J. Attachment and Loss. Vol. 1: Attachment. London: Hogarth Press, 1969.
6. B o w l b y J. The Making and Breaking of Affectional Bonds. London: Tavistock Publications, 1977.
7. B r e t h e r t o n I., W a t e r s E. Growing Points of Attachment Theory and Research. Monographs of the Society for Research in Child Development. 1985. Serial N 209, Vol. 50.
8. E a s t e r b r o o k s M. A. Quality of attachment to mother and to father: Effects of perinatal risk status//Child Development. 1989. Vol. 60. P. 825-830.
9. G l e b u v i e n ė V. Vaikų ankstyvosios garsinės kalbos raida. V., 1977.
10. G u č a s A. Vaiko psichologija. K., 1981.
11. H o c k E., M c B r i d g e G., G n e z d a M. T. Maternal separation anxiety: Mother-infant separation from maternal perspective//Child Development. 1989. Vol. 60. P. 793-802.

12. L e w i s M., F e i r i n g C. Infant, mother and mother-infant interaction behavior and subsequent attachment//Child Development. 1989. Vol. 60. P. 831-837.

13. S c h a f f e r H. R. Childs Entry into Social World. London, 1984.

14. S r o u f e L. A. The coherence of individual development. Early care, attachment and subsequent development issues//Amer. Psychologist. 1979. Vol. 34. P. (834/841).

15. T r o n i c k E. Z., F i e l d T. (Eds.). Maternal Depression and Infant Disturbance. New Directions for Child Development. San Francisco: Jossey-Baass, 1986.

16. V a u g h n B. E., L e f e v e r G. B., S e i f e r R., B a r g l o w P. Attachment behavior, attachment security and temperament during infancy//Child Development. 1989. Vol. 60. P. 728-737.

17. W a r d M. J., V a u g h n B. E., R o b b M. D. Social-emotional adaptation and infant-mother attachment in siblings: Role of mother in cross-sibling consistency//Child Development. 1988. Vol. 59. P. 643-651.

18. Л а н г м е й е р Й., М а т е й ч е к З. Психическая депривация в детском возрасте. Прага. 1984.

19. Л и с и н а М. И. Влияние отношений с близкими взрослыми на развитие раннего возраста//Вопросы психологии, 1961. № 3.

20. Л и с и н а М. И. Проблемы онтогенеза общения. М., 1986.

21. Р а н ш б у р г Й. Роль „сензитивного периода“ в формировании социальных связей//Психология личности в социалистическом обществе. М., 1989.

Vilniaus universitetas
Psichologijos katedra

Įteikta
1990.05.01

ПРИВЯЗАННОСТЬ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ

Д. Чекуолене

Р е з ю м е

Целью данной статьи является краткий обзор работ в области привязанности. Разные теоретические взгляды определяют привязанность по-разному. Одним из наиболее распространенных и признанных подходов к этому вопросу является теория привязанности Bowlby, основанная на принципах этологии. Этот подход был успешно применен и развит в работах M. S. Ainsworth, предложившей использовать для исследований процедуру, названную методом «незнакомой ситуации». На основании ее работ можно сделать вывод, что тип привязанности зависит от чувствительности и отзывчивости матери на сигналы ребенка в период раннего детства. Это может способствовать формированию более безопасных или более тревожных отношений между матерью и ребенком.

Заключительная часть статьи посвящена обзору последних работ и наиболее актуальных вопросов по проблеме привязанности. Обсуждаются также возможности подобных исследований в Литве.

ATTACHMENT: THEORETICAL ASPECTS AND RESEARCH POSSIBILITIES

D. Čekuolienė

S u m m a r y

The aim of this paper is to present a short review of the works in the field of attachment. Various theoretical approaches treat attachment in a different way. One of the bestknown and extensively accepted approach to this question is J. Bowlby's attachment theory which lies on the principles derived from ethology. Bowlby's

approach to attachment has been adopted with notable success by his colleague Mary Salter Ainsworth, who offered a very productive procedure for the empirical investigations in this field called the Strange Situation Method. The main conclusion drawn from her studies is that the type of attachment depends on mother's sensitivity and responsiveness to young child signals during infancy. It may cause secure and insecure relationships between the mother and the infant.

The last part of present paper deals with current researches and the most actual questions in attachment including the possibilities of such work in Lithuania.